

Δημήτριος Κιούπης
Επίκ. Καθηγητής Ποινικού Δικαίου
Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Δικαστική Ψυχολογία και Ψυχιατρική

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Δικαστική Ψυχολογία
και Ψυχιατρική

Δικαστική Ψυχολογία και Ψυχιατρική
Δημήτριος Κιούπης

ISBN 978-960-562-406-4

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ

Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδείς δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Art Director: Θεόδωρος Μαστρογιάννης
Υπεύθυνος Παραγωγής: Ανδρέας Μενούνος
Φωτοστοιχειοθεσία: Χρυσούλα Ζια
Παραγωγή: NB Production AM230216M23

NOMIKH BIBLIOTHKH

Μαυρομιάλη 23, 106 80 Αθήνα
Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org
Αθήνα: Μαυρομιάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521
Πειραιάς: Φίλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ: 210 4184 212
Πάτρα: Κανάρη 15, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600
Θεσ/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134

member of Europe's 500
dynamic entrepreneurs

Δημήτριος Κιούπης
Επικ. Καθηγητής Ποινικού Δικαίου Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Δικαστική Ψυχολογία και Ψυχιατρική

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Forensic Psychology and Psychiatry

Dimitrios Kioupis

Abstract: The book consists of three parts. The first part deals with questions of forensic psychiatry. After examining the concept of guilt and its relation to the problem of free will, it covers extensively the subjects of lack of criminal responsibility, insanity, diminished responsibility and drunkenness. The second part refers to questions of forensic psychology. Among its main themes are: the methodological tools of the forensic psychologist, evaluation of confessions and testimonies, as well as the psychology of judges and jurors. The last part deals with the role of the expert witness (psychiatrist and psychologist) in criminal procedures.

ISBN 978-960-562-406-4

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organisation. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. makes no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. or the legal professionals contributing to this publication.

NOMIKI BIBLIOTHIKI

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

member of Europe's 500
dynamic entrepreneurs

© 2016, NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A.

Στην μνήμη του πατέρα μου, Θωμά

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η διδασκαλία του μαθήματος «Δικαστική Ψυχιατρική και Δικαστική Ψυχολογία» στο προπτυχιακό πρόγραμμα της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών για πάνω από δέκα χρόνια με οδήγησε στην απόφαση να προχωρήσω στην συγγραφή του παρόντος εγχειριδίου.

Στόχος μου είναι να αποτελέσει ένα σύγχρονο εγχειρίδιο με πολλά παραδείγματα, πρακτικές ασκήσεις και, κυρίως, αφορμές για περαιτέρω προβληματισμό. Οι υποσημειώσεις του σκοπό έχουν να παρακινήσουν τον αναγνώστη να μελετήσει τα ειδικότερα ζητήματα σε μεγαλύτερο βάθος.

Προσπάθησα να αποφύγω ιστορικές αναδρομές, συγκριτικές παρατηρήσεις και αναλυτικές παρουσιάσεις, όπου νόμισα ότι αυτές θα επιβάρυναν υπερβολικά τον αναγνώστη. Περιέλαβα, όπου ήταν αναγκαίο, ορισμένα θέματα που ανήκουν και στην ύλη του γενικού ποινικού ή της ποινικής δικονομίας, αλλά που η διδακτική εμπειρία μου έδειξε ότι δεν έχουν αφομοιωθεί ικανοποιητικά, καθώς το πρόγραμμα διδασκαλίας δεν επιτρέπει την ανάπτυξή τους στα στενά χρονικά πλαίσια διδασκαλίας των υποχρεωτικών μαθημάτων.

Στο εγχείρημα αυτό σημαντική ήταν η συνδρομή δύο νέων επιστημόνων, του υποψήφιου διδάκτορα κ. Κωνσταντίνου Πατσαλίδη και του υποψήφιου διδάκτορα κ. Χαράλαμπου Καραμπέλη. Τους ευχαριστώ θερμά για τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους και, περισσότερο από όλα, διότι με βοήθησαν να κατανοήσω καλύτερα τι ζητά ένας νέος επιστήμονας από το εγχειρίδιο. Καίριες ήταν και οι παρατηρήσεις των φοιτητών μου τα τελευταία χρόνια. Ελπίζω να ανταποκρίθηκα στις προσδοκίες τους. Στην τελική φάση της διόρθωσης των τυπογραφικών δοκιμιών πολύτιμη ήταν η συνδρομή του Δικηγόρου κ. Κωνσταντίνου Τάκη, ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου.

Και μια εξομολόγηση: Όταν ασχολήθηκα αρχικά με τη διδασκαλία του μαθήματος, πίστευα ότι η δικαστική ψυχιατρική και η δικαστική ψυχολογία είναι απλώς βοηθητικές επιστήμες στο κύριο σώμα του ουσιαστικού και δικονομικού ποινικού δικαίου, που ήταν και παραμένει το κύριο γνωστικό μου αντικείμενο· κάποιες χρήσιμες γνώσεις σε δευτερεύοντα ζητήματα.

Νόμιζα ότι είναι ένα μικρό ρυάκι που εκβάλλει στον μεγάλο ποταμό του ποινικού δικαίου. Όμως, το ποινικό δίκαιο δεν υπάρχει χωρίς την ενοχή, την προσωπική μομφή, την ελεύθερη βούληση και η ποινική δίκη, η πιο

«ζωντανή», άμεση, προφορική και, τελικά, σημαντική δίκη δεν μπορεί να είναι και **δεν είναι**, απλώς μια διανοητική εργασία υπαγωγής σε κανόνες, αλλά είναι ένας χώρος οριακής συνάντησης του κατηγορουμένου, του μάρτυρα, του θύματος, του δικαστή. Η δικαστική ψυχιατρική και η δικαστική ψυχολογία έγιναν ένας ορμητικός χείμαρρος, που ξερίζωσε τις παλιές μου πλάνες και προκαταλήψεις.

Αθήνα, Ιανουάριος 2016

Δημήτριος Κιούπης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ..... IX

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ 1

ΜΕΡΟΣ Α΄

Δικαστική ψυχιατρική

1. Η αξιόποινη πράξη..... 5

2. Το βασικό ερώτημα: Πότε ο δράστης είναι ένοχος; Πότε φταίει; 16

3. Ελευθερία της βούλησης ή ετεροκαθορισμός 18

4. Η νομοθετική ρύθμιση..... 29

5. Η ειδικότερη διαμόρφωση των κριτηρίων στο πλαίσιο της μικτής μεθόδου 33

6. Το πρώτο επίπεδο της μικτής μεθόδου..... 35

6.1 Η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών 35

6.2 Η διατάραξη της συνείδησης..... 40

7. Ο εννοιολογικός προσδιορισμός του πρώτου επιπέδου κρίσης σχετικά με την ανικανότητα για καταλογισμό 45

8. Το δεύτερο επίπεδο 47

9. Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό (36 ΠΚ)..... 51

10. Μερική ανικανότητα, μερικώς ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό 54

11. Οι έννομες συνέπειες 56

11.1 Ανικανότητα προς καταλογισμό..... 56

11.2 Ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό 58

12. Η περίπτωση της υπαίτιας διατάραξης συνείδησης	59
13. Η ρύθμιση του άρθρου 36 παρ.2 ΠΚ.....	63
14. Το άρθρο 193 ΠΚ.....	66
ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΜΕΡΟΥΣ Α΄	68
Ανικανότητα για καταλογισμό	68
Εξάρτηση από τα παίγνια.....	70
Κλεπτομανία	72
Πυρομανία.....	74
Ελαττωμένος καταλογισμός, μέθη.....	75
Αμφισβήτηση για την ύπαρξη ελαττωμένου καταλογισμού.....	77
Ανικανότητα για καταλογισμό	81

ΜΕΡΟΣ Β΄

Δικαστική ψυχολογία

1. Εισαγωγικά	87
2. Το μεθοδολογικό πρόβλημα (έλλειψη ενιαίας θεωρίας)	91
3. Ειδικά θέματα κλινικού ψυχολόγου - Σύγκρουση ρόλων	94
4. Τεστ και δοκιμασίες, παρατήρηση, συνέντευξη.....	96
5. Απολογία κατηγορουμένου	103
6. Η κατάθεση του μάρτυρα	106
6.1 Η αντίληψη του μάρτυρα	108
6.2 Η μνήμη του μάρτυρα.....	114
6.3 Το τρίτο στάδιο: η κατάθεση.....	120
6.4 Μια ιδιαίτερη περίπτωση: η αναγνώριση του δράστη.....	124
7. Η ψυχολογία του δικαστή	129

ΜΕΡΟΣ Γ΄

**Ο πραγματογνώμων (δικαστικός ψυχίατρος - δικαστικός
ψυχολόγος) στην ποινική δίκη**

1. Γενικά.....	133
2. Οι ρυθμίσεις του ΚΠΔ (183-208)	135
3. Η επικοινωνία με το δικαστήριο (διαφορετική γλώσσα, διαφορετικοί ρόλοι).....	138
4. Η αρμοδιότητα του δικαστή να διορίζει τον κατάλληλο πραγματογνώμονα. Οι δυσκολίες διάκρισης σε ορισμένες περιπτώσεις	140
5. Η ενημέρωση του πραγματογνώμονα από τον δικαστή	143
6. Το πεδίο λειτουργίας του πραγματογνώμονα	145
7. Η ειδική περίπτωση της πραγματογνωμοσύνης επί ανθρώπων και ειδικότερα της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης (άρθρα 199, 200 ΚΠΔ)	146
8. Δυσχέρειες στο έργο του πραγματογνώμονα.....	150
9. Οι ιδιαιτερότητες της ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης	152
10. Τεχνικός σύμβουλος	155
11. Κατανομή αρμοδιοτήτων ψυχιάτρου - δικαστή. Ο τελικός ρόλος του δικαστή.....	156
ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΜΕΡΟΥΣ Γ΄	159
Το δικαστήριο δεν αποδέχεται το πόρισμα της πραγματογνωμοσύνης ...	159
Γνωστοποίηση πραγματογνώμονα	161
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	163
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	169

7. Η ειδική περίπτωση της πραγματογνωμοσύνης επί ανθρώπων και ειδικότερα της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης (άρθρα 199, 200 ΚΠΔ)

Από το σύνολο των διατάξεων του ΚΠΔ περί πραγματογνωμόνων αξίζει να σημειωθεί η ιδιαίτερη μνεία που γίνεται στην ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη (άρθρο 200 ΚΠΔ). Οι ιδιαιτερότητες και οι δυσκολίες της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης έχουν ήδη επισημανθεί, καθώς σε αυτές τις περιπτώσεις αντικείμενο εξέτασης δεν είναι κάποιο υλικό αντικείμενο, αλλά ο ίδιος ο άνθρωπος και μάλιστα ο εσωτερικός ψυχικός του κόσμος, η προσωπικότητά του. Η ανάγκη ειδικής νομοθετικής ρύθμισης της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης προέκυψε πάντως από την δυνατότητα επιβολής ενός ιδιαίτερα επαχθούς μέτρου σε βάρος του κατηγορουμένου : της εισαγωγής του σε δημόσιο ψυχιατρείο για παρατήρηση. Ειδικότερα, κατά το άρθρο 200 παρ. 1 ΚΠΔ ο ανακριτής μπορεί, με σύμφωνη γνώμη του εισαγγελέα και σύμφωνη γνωμοδότηση των πραγματογνωμόνων (έστω και κατά πλειοψηφία) και αφού ακούσει τον συνήγορο του κατηγορουμένου, να διατάξει την εισαγωγή του κατηγορουμένου σε δημόσιο ψυχιατρείο για παρατήρηση. Δίνεται μάλιστα στον κατηγορούμενο και τον συνήγορό του το δικαίωμα προσφυγής ενώπιον του δικαστικού συμβουλίου.

Την ίδια δυνατότητα έχει και το δικαστήριο κατά την κύρια διαδικασία (άρθρο 200 παρ. 2) με μεγαλύτερο χρονικό όριο παραμονής στο ψυχιατρείο τους έξι μήνες.

Από την ανωτέρω διάταξη, προκύπτει ότι στο πλαίσιο ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης είναι η δυνατή η επιβολή περιορισμού της προσωπικής ελευθερίας του κατηγορουμένου και μάλιστα όχι για βραχύ χρονικό διάστημα. Λόγω του επαχθούς χαρακτήρα του μέτρου, εύλογα προβλέπεται ότι ο χρόνος παραμονής στο ψυχιατρείο «αφαιρείται από την ποινή που επιβλήθηκε σε περίπτωση καταδίκης» (άρθρο 200 παρ. 3 ΚΠΔ). Είναι προφανές ότι η εισαγωγή σε δημόσιο ψυχιατρείο είναι μια **δυνατότητα** που έχει ο ανακριτής ή το δικαστήριο και όχι αναγκαίο στοιχείο κάθε ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης. Ενόψει μάλιστα της αρχής της αναλογικότητας και του επαχθούς χαρακτήρα του μέτρου, θα πρέπει να διατάσσεται με ιδιαίτερη φειδώ και εφόσον δεν είναι δυνατή η διεξαγωγή της πραγματογνωμοσύνης εκτός του ψυχιατρείου.

Πέραν της διάταξης του άρθρου 200 ΚΠΔ, που προέβλεπε ειδικά για την περίπτωση του ψυχίατρου πραγματογνώμονα διακρίνοντάς τον από όλους τους άλλους πραγματογνώμονες, με νεότερες τροποποιήσεις του ο ΚΠΔ επισημαίνει τον ιδιαίτερο ρόλο του ψυχίατρου και του ψυχολόγου. Έτσι, στο άρθρο 185 ΚΠΔ σχετικά με τον πίνακα των πραγματογνωμόνων (μετά τον τροποποίησή του με τον Ν 3727/2008) μετά την γενική αναφορά σε πίνακα κατά ειδικότητες γίνεται ρητή μνεία (εδάφιο Β΄) στις συγκεκριμένες κατηγορίες επιστημόνων.

«Στον πίνακα περιλαμβάνονται παιδοψυχίατροι, και ελλείψει αυτών, ψυχίατροι και ψυχολόγοι εξειδικευμένοι στα θέματα γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης παιδιών.»

Από την σχετική αναφορά του νομοθέτη προκύπτει η σαφής προτίμησή του στους παιδοψυχίατρους ως αρμόδιους πραγματογνώμονες για υποθέσεις γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης παιδιών και, μόνον αν αυτοί δεν υπάρχουν, και στους ψυχίατρους και ψυχολόγους που ειδικεύονται στα θέματα αυτά. Ειδική αναφορά γίνεται και στο άρθρο 226Α ΚΠΔ στον παιδοψυχίατρο, αλλά και στον παιδοψυχολόγο που διορίζεται ως πραγματογνώμων σε συγκεκριμένες υποθέσεις, όταν το ανήλικο θύμα εξετάζεται ως μάρτυρας, ενώ το άρθρο 228Β ΚΠΔ προβλέπει τον διορισμό ψυχίατρου ή ψυχολόγου ως πραγματογνώμονα κατά την εξέταση ως μάρτυρα του θύματος των εγκλημάτων της εμπορίας ανθρώπων (323Α ΠΚ) και σωματεμπορίας (351 ΠΚ).

Από τις διατάξεις αυτές, προκύπτει ο ενισχυμένος ρόλος των συγκεκριμένων πραγματογνωμόνων, ο διορισμός των οποίων είναι υποχρεωτικός στις συγκεκριμένες περιπτώσεις και αναδεικνύεται μια άλλη διάσταση του έργου τους από την παραδοσιακή διάσταση της κρίσης για την ικανότητα καταλογισμού του δράστη. Εδώ, ο πραγματογνώμων έχει έναν υποστηρικτικό - γνωμοδοτικό ρόλο έναντι του κυρίως ανήλικου, αλλά και ενήλικου θύματος. Ταυτοχρόνως, η διαζευκτική αναφορά στις επιστημονικές ειδικότητες (ψυχολόγος ή ψυχίατρος) αναδεικνύει την δυσχέρεια σαφούς προσδιορισμού της αρμοδιότητας εκάστου, αλλά και την ανάγκη ευέλικτης και πολύπλευρης αντιμετώπισης των ζητημάτων που ανακύπτουν.

Αναφερθήκαμε, σε άλλο σημείο, στην δυσπιστία πολλών εκπροσώπων της πράξης έναντι των ψυχίατρων πραγματογνωμόνων («τους βγάζουν όλους τρελούς»), που ακόμη και αν εκκινεί από την δικαιολογημένη επιφύλαξη του νομικού της πράξης έναντι μιας κατανοούσας ερμηνείας της προσωπικότητας του δράστη από τον ψυχίατρο ή τον ψυχολόγο δεν μπορεί να γίνει εντέλει δεκτή ενόψει της αρχής της ενοχής. Ο δικαστής (βοηθός του όταν χρειάζεται ο ψυχίατρος ή ψυχολόγος πραγματογνώμων)

δεν μπορεί να αποφύγει το κορυφαίο ερώτημα της ενοχής του δράστη. Ήταν ικανός για καταλογοισμό και θα πρέπει να του επιβληθεί η δίκαιη τιμωρία, ήταν ελαττωμένα ικανός και άρα να τιμωρηθεί ηπιότερα ή μήπως ήταν ανίκανος για καταλογοισμό, οπότε, όποια και όσο επαχθής και αν είναι η πράξη του, δεν πρέπει και δεν μπορεί να τιμωρηθεί;

Αυτήν την κρίσιμη αποστολή του πραγματογνώμονα και την «φοβερή» κρίση του δικαστή την συναντούμε στα άρθρα 226Α, 226Β στην «άλλη πλευρά του νομίσματος». Εδώ έχουμε ένα θύμα (κυρίως ανήλικο) πολύ σοβαρών αξιόποινων πράξεων που τελέστηκαν εις βάρος του και το οποίο πρέπει να βοηθηθεί να καταθέσει ως μάρτυρας σε τέτοιες συνθήκες που να υπηρετηθεί η διάγνωση της αλήθειας χωρίς πρόσθετο, ψυχικό τραυματισμό του. Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, ο πραγματογνώμων συνεργάζεται με τους προανακριτικούς υπαλλήλους και τους δικαστικούς λειτουργούς, χρησιμοποιεί κατάλληλες διαγνωστικές μεθόδους, αποφαινεται για την αντιληπτική ικανότητα και την ψυχική κατάσταση του παθόντος και διατυπώνει τις διαπιστώσεις του σε γραπτή έκθεση, που αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της δικογραφίας.

Συχνά, σε τέτοιες περιπτώσεις, όταν δεν υπάρχουν άλλα ουσιώδη αποδεικτικά στοιχεία, η ετυμηγορία του δικαστηρίου θα εξαρτάται αποκλειστικά από την αξιολόγηση της αξιοπιστίας της κατάθεσης του συγκεκριμένου θύματος. Αυτό πρέπει να γίνει κατανοητό από τον πραγματογνώμονα: Η αποστολή του δεν είναι απλώς υποστηρικτική του θύματος (πολύ λιγότερο δεν ασχολείται ως πραγματογνώμων με την «θεραπεία» του παθόντος), αλλά πρέπει να βοηθήσει το δικαστήριο (ο πραγματογνώμων-βοηθός του δικαστή) στην κρίση του για την αντιληπτική ικανότητα και την ψυχική κατάσταση του παθόντος, στοιχεία που είναι κρίσιμα για την αξιολόγηση της κατάθεσής του και για την ετυμηγορία του δικαστηρίου.

Παράδειγμα²³⁰: Ο κατηγορούμενος Κ συμφώνησε με την μητέρα της οκτάχρονης Α να τον βοηθήσει αυτή στο κατάστημά του. Συγκεκριμένα, έναντι αμοιβής, θα τακτοποιούσε μπουκάλια στα ράφια του καταστήματος. Μόλις η ανήλικη εισήλθε στο κατάστημα που ήταν κλειστό για τους πελάτες και η μητέρα της αποχώρησε, ο Κ κλείδωσε την ανήλικη στο κατάστημα, την ανάγκασε να γδυθεί, την κακοποίησε σεξουαλικά και την εξανάγκασε σε ασελγείς πράξεις. Ο κατηγορούμενος αρνήθηκε τα πάντα και ζήτησε να ορισθεί ψυχολόγος πραγματογνώμων, προκειμένου να γνωμο-

230. Πραγματικά περιστατικά που αναφέρονται στην απόφαση BGH, StV 2005, 419 επ.

δοτήσει για την αξιοπιστία της κατάθεσης της ανήλικης, που ήταν και το κύριο αποδεικτικό μέσο της δίκης²³¹.

231. Κατά το ελληνικό δίκαιο, ο διορισμός πραγματογνώμονα είναι πλέον υποχρεωτικός σε αυτές τις περιπτώσεις (άρθρο 226Α ΚΠΔ). Τα ερμηνευτικά ζητήματα της διάταξης ανήκουν στην ύλη της ποινικής δικονομίας.

8. Δυσχέρειες στο έργο του πραγματογνώμονα

Ο διορισμός του πραγματογνώμονα σημαίνει ότι αυτός που τον διορίζει αποδέχεται ότι απαιτούνται ειδικές γνώσεις που ο ίδιος δεν διαθέτει, οπότε τίθεται το ερώτημα πώς θα μπορέσει να κρίνει την αξιοπιστία της γνωμοδότησης του ψυχιάτρου ή του ψυχολόγου²³². Η συνδρομή του πραγματογνώμονα στο έργο του δικαστή προϋποθέτει μια αμφίπλευρη προσέγγισή τους, καθώς ο μεν πραγματογνώμων θα πρέπει να αξιοποιήσει τις εξειδικευμένες γνώσεις του στο πλαίσιο της ποινικής δίκης και ενόψει των καθηκόντων που ανέλαβε, ο δε δικαστής θα πρέπει να συνεκτιμήσει τις περισσότερες γνωμοδοτήσεις και να αξιολογήσει συγκριτικά την πειστικότητά τους, προκειμένου να τις αξιολογήσει με τα λοιπά αποδεικτικά μέσα και να καταλήξει στην κρίση του.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, το έργο του ψυχιάτρου (αλλά και του ψυχολόγου) έχει αναδρομικό χαρακτήρα, καθώς καλείται να αποφανθεί σχετικά με την ψυχική κατάσταση του δράστη κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης, δηλ. για χρόνο που μπορεί να απέχει μερικές ώρες ή ημέρες από τον χρόνο στον οποίο εξετάζει τον δράστη, ενώ η χρονική απόσταση μπορεί να είναι πολύ μεγαλύτερη (μήνες ή και χρόνια) όταν διορίζεται στο στάδιο της κύριας ανάκρισης ή και στο δικαστήριο. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το έργο του πραγματογνώμονα είναι πολύ δυσχερές, καθώς η μεν (μη νοσηρή) διατάραξη της συνείδησης έχει παροδικό χαρακτήρα, η δε νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών μπορεί να έχει μεγαλύτερη διάρκεια, αυτό όμως δεν διασφαλίζει πάντοτε ότι η τωρινή ψυχική κατάσταση του δράστη είναι ενδεικτική της ψυχικής κατάστασης στην οποία βρισκόταν κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης. Υπάρχουν, βεβαίως, χρόνιες ψυχικές παθήσεις με καταγεγραμμένο ιστορικό του ασθενούς που επιτρέπουν στον ειδικό επιστήμονα να διαπιστώσει ότι ο δράστης και κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης έπασχε από την συγκεκριμένη ψυχική νόσο. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, όπου η ψυχική πάθηση συνδέεται με οργανικές βλάβες (π.χ. βλάβες ή τραύματα του εγκεφάλου) μια τέτοια διάγνωση είναι ευχερέστερη.

Από την άλλη πλευρά, ακόμα και στον χώρο των ψυχικών παθήσεων μόνο κατ' εξαίρεση μπορεί να γίνει λόγος για τέτοιες απόλυτες καταστάσεις, που επιτρέπουν ασφαλείς διαγνώσεις, οι οποίες να έχουν μάλιστα σημασία για την ποινική δίκη. Έτσι, ακόμη και η ασφαλής διάγνωση του

232. Ν. Ανδρουλάκης, Ο ψυχίατρος πραγματογνώμων, ό.π., 334.

ψυχιάτρου ότι ο κατηγορούμενος έπασχε από μια συγκεκριμένη ψυχική νόσο κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης θα πρέπει να συνδυασθεί με περαιτέρω πληροφόρηση, σχετικά με τις φάσεις εκδήλωσης της νόσου, την ένταση των εκδηλώσεών της κ.λπ.

Η παλαιότερα διαδεδομένη άποψη ότι ορισμένες ψυχικές ασθένειες αποκλείουν αυτόματα και άνευ περαιτέρω διερεύνησης τον καταλογισμό δεν μπορεί σήμερα πλέον να γίνει δεκτή. Αμφισβητούμενη είναι επίσης και η γενικευτική σχηματική σύνδεση ορισμένων ψυχικών παθήσεων με ορισμένες κατηγορίες αξιοποιώνων πράξεων.

Μόνο ως κατευθυντήριοι κανόνες μπορούν να γίνουν δεκτές κάποιες γενικές κατευθύνσεις, όπως ότι η κατάθλιψη οδηγεί συχνότερα σε εγκλήματα παραλείψεως, ή ότι ο μανιακός χαρακτηρίζεται από υπερεκτίμηση των ικανοτήτων του.

9. Οι ιδιαιτερότητες της ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης

Ο ψυχολόγος πραγματογνώμων διορίζεται σπανιότερα στην πράξη, καθώς οι περισσότερες πραγματογνωμοσύνες αναφέρονται στο ζήτημα της ικανότητας για καταλογισμό και μάλιστα στην διαπίστωση ύπαρξης ψυχικής νόσου («νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών») που οδηγεί σε ανικανότητα, ή σε ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, έργο που είναι αρμοδιότητας του ψυχιάτρου.

Ωστόσο, ο ρόλος του ψυχολόγου πραγματογνώμονα ενισχύεται συνεχώς, τόσο με την ρητή αναφορά του παιδοψυχολόγου και του ψυχολόγου στα άρθρα 226Α και 226Β ΚΠΔ ως πραγματογνώμονα που προετοιμάζει το θύμα για την εξέτασή του, όσο και με την κατανόηση ότι και σε άλλες περιπτώσεις (εκτίμηση αξιοπιστίας κατάθεσης μάρτυρα, απολογίας κατηγορουμένου, αξιολόγηση συμπεριφοράς που δεν έχει νοσηρά αίτια) η συνδρομή του μπορεί να είναι σημαντική.

Από την άλλη πλευρά, σε αρκετές περιπτώσεις η διάκριση της αρμοδιότητας μεταξύ ψυχιάτρου και ψυχολόγου δεν είναι πάντοτε ευχερής, ενώ και στα επιστημονικά εγχειρίδια, ιδίως στον αγγλοσαξονικό χώρο, η διαφοροποίηση μεταξύ forensic psychiatry και forensic psychology δεν είναι πάντοτε σαφής. Τα προβλήματα επιτείνονται και από τις έντονες διαφωνίες μεταξύ των διαφόρων σχολών και κατευθύνσεων της ψυχολογίας, που ακολουθούν διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς και χρησιμοποιούν διαφορετική μεθοδολογία. Έτσι, ο ψυχαναλυτής είναι πολύ πιθανό ότι θα καταλήξει σε τελείως διαφορετικά συμπεράσματα από τον μηπνευματιστή ψυχολόγο και ο ψυχαναλυτής της μιας σχολής από τον ψυχαναλυτή της άλλης σχολής. Αυτός ο επιστημονικός πλουραλισμός, που μπορεί σε θεωρητικό επίπεδο να είναι εξαιρετικά γόνιμος, δημιουργεί ανασφάλεια στον εφαρμοστή του δικαίου, που αναζητεί μια σαφή και επιστημονικά ασφαλή απάντηση στα ερωτήματά του και όχι απλώς μια πιθανή ερμηνεία, ή μια ενδεχόμενη επιστημονική προσέγγιση.

Ο ψυχολόγος πραγματογνώμων, όπως και κάθε άλλος πραγματογνώμων, είναι βοηθός του δικαστή και οφείλει να λειτουργήσει σύμφωνα με τους κανόνες του λειτουργήματος του, αλλά και εντός του πλαισίου της ποινικής δικονομίας. Η μεθοδολογία του προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες κάθε περίπτωσης, αλλά ακολουθεί κάποιες γενικές κατευθύνσεις.

Σε πρώτη φάση, ο ψυχολόγος μελετά το υλικό που σχετίζεται με τα θέματα που του έχουν τεθεί. Η μελέτη του σχετικού φακέλου, φωτογραφιών, άλλων εγγράφων κ.λπ. αποτελεί το πρώτο βήμα πριν από την συνάντηση με το εξεταζόμενο πρόσωπο. Ο νομοθέτης πλέον προδιαγράφει ορισμένες ενέργειες του ψυχολόγου στις περιπτώσεις των άρθρων 226Α και 226Β ΚΠΔ (ανήλικα θύματα πράξεων προσβολής της προσωπικής και γενετήσιας ελευθερίας, θύματα εμπορίας ανθρώπων και σωματεμπορίας) αναφέροντας την χρήση κατάλληλων διαγνωστικών μεθόδων που καταλήγει σε απόφαση για την αντιληπτική ικανότητα και την ψυχική κατάσταση του εξεταζόμενου με τελική γραπτή διατύπωση των διαπιστώσεών του.

Γενικότερα, η διαγνωστική λειτουργία του κλινικού ψυχολόγου διέρχεται από τρεις φάσεις της εξέτασης: αιτιολογία (δηλ. ανίχνευση της προέλευσης του προβλήματος), συμπτωματική (μορφή εμφάνισης) και ενδεχομένως πρόγνωση (πρόβλεψη της εξέλιξης της ψυχικής κατάστασης του εξεταζόμενου σε επόμενα στάδια της ποινικής διαδικασίας)²³³.

Με την χρήση των διαγνωστικών του μεθόδων (τεστ, ερωτηματολόγια, συνέντευξη) ο ψυχολόγος καλείται να διερευνήσει την αντιληπτική ικανότητα και την ψυχική κατάσταση του εξεταζόμενου, όπως επιτάσσουν τα άρθρα 226Α και 226Β ΚΠΔ αλλά, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της περίπτωσης, μπορεί να επεκταθεί σε εξετάσεις για την μνήμη, την γλωσσική ικανότητα, τον δείκτη νοημοσύνης κ.λπ. Συχνά, η εμπειρία και οι ιδιαίτερες ικανότητες του ψυχολόγου τον οδηγούν σε διερεύνηση συγκεκριμένων πτυχών της προσωπικότητας του εξεταζόμενου, που δεν ήταν προς εξέταση από την αρχή, αλλά προκύπτουν με την εξέλιξη της εξέτασης. Η εμπειρία, η ψυχραιμία και η επιστημονική υπεροχή του ψυχολόγου συχνά τον θέτουν σε προνομιακή θέση έναντι ιδίως ευάλωτων θυμάτων. Στις περιπτώσεις αυτές, ο ψυχολόγος θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός, ώστε να μην προβάλλει ή επιβάλλει στον εξεταζόμενο δικές του πεποιθήσεις ή προϋδεάσεις, αλλά να αφήσει τον εξεταζόμενο να εκδηλώσει τα στοιχεία της προσωπικότητάς του. Το ίδιο θα πρέπει να αποφύγει την πρόωρη επιβεβαίωση μιας θεωρίας ή ενός ερμηνευτικού σχήματος, που ο ψυχολόγος θεωρεί από την αρχή έγκυρα. Η δυναμική σχέση ψυχολόγου-εξεταζόμενου και η σχέση υπεροχής ή και κυριαρχίας που ενδέχεται να ασκήσει ο πρώτος στον δεύτερο δημιουργεί τον κίνδυνο της λεγόμενης αυτοεκπληρούμενης προφητείας (self fulfilling prophecy)²³⁴.

233. Λ. Κοτσαλής, Δικαστική Ψυχιατρική, σελ. 257.

234. Κατά τον κλασικό ορισμό του R. Merton, αυτοεκπληρούμενη προφητεία είναι «ο εσφαλμένος ορισμός μιας κατάστασης, που προκαλεί μια νέα συμπεριφορά, η οποία με την σειρά της καθιστά αληθή την αρχικά εσφαλμένη αντίληψη». Το πιο

Πιο συγκεκριμένα, ο ψυχολόγος άθελά του μπορεί να επιβεβαιώσει την πρόγνυσή του για την συμπεριφορά ή την προσωπικότητα του εξεταζόμενου, απλώς και μόνο και μόνο επειδή θεωρεί ότι αυτό που αναμένει είναι και το αληθές. Με άλλα λόγια, η προσδοκία που έχει σχετικά με το εξεταζόμενο υποκείμενο μπορεί να επηρεάσει την συμπεριφορά του απέναντι στον εξεταζόμενο, γεγονός που με την σειρά του «επαληθεύει» αυτό που ο ψυχολόγος θεωρούσε εξ αρχής σωστό.

Η απουσία άλλωστε μιας καθολικά αποδεκτής ψυχολογικής θεωρίας εξήγησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς επιβάλλει στον ψυχολόγο αυτοσυγκράτηση και αυτοπεριορισμό έναντι της βιαστικής αποδοχής «έτοιμων» μοντέλων και απαντήσεων.

γνωστό παράδειγμα είναι ίσως το λεγόμενο «placebo effect» ή το «αποτέλεσμα του ψευδοφαρμάκου». Έχει διαπιστωθεί ότι σε αρκετές περιπτώσεις ασθενών που νομίζουν ότι λαμβάνουν κάποιο φάρμακο με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ενώ στην πραγματικότητα λαμβάνουν μια ουδέτερη ουσία, οι ασθενείς εμφανίζουν θετικά ή αρνητικά συμπτώματα (η υγεία τους βελτιώνεται ή χειροτερεύει), γεγονός που δεν μπορεί να εξηγηθεί φαρμακευτικά, αλλά μόνο λόγω της αυθυποβολής του ασθενούς (βελτιώνεται η υγεία μου επειδή θεωρώ ότι παίρνω ένα καλό φάρμακο ή χειροτερεύει, γιατί νομίζω ότι παίρνω ένα φάρμακο που προκαλεί παρενέργειες).

10. Τεχνικός σύμβουλος

Ο ψυχίατρος και ο ψυχολόγος μπορούν να εμφανισθούν στην ποινική δίκη όχι μόνο ως πραγματογνώμονες, αλλά και ως τεχνικοί σύμβουλοι που διορίζονται από τον κατηγορούμενο, τον πολιτικώς ενάγοντα και τον αστικώς υπεύθυνο (άρθρα 204 επ. ΚΠΔ). Στην περίπτωση αυτή, λειτουργούν ως τεχνικοί συνήγοροι των διαδίκων και βοηθούν τον διάδικο με τις επιστημονικές τους γνώσεις²³⁵ και έχουν τα προβλεπόμενα από το άρθρο 208 ΚΠΔ δικαιώματα, ενώ στο τέλος μπορούν να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους για την πραγματογνωμοσύνη που έγινε (άρθρο 209 ΚΠΔ).

Με τον διορισμό του ψυχιάτρου ή του ψυχολόγου ως τεχνικού συμβούλου δίνεται η δυνατότητα στον διάδικο να ελέγξει την εργασία και τα πορίσματα του πραγματογνώμονα (σύστημα ελεγχόμενης πραγματογνωμοσύνης). Ο διορισμός του ψυχιάτρου ή του ψυχολόγου ως τεχνικού συμβούλου που ενεργεί προς το συμφέρον του διαδίκου που τον διόρισε εύλογο είναι συχνά να οδηγεί σε διαφωνίες και αντιπαραθέσεις με τον συνάδελφό του πραγματογνώμονα.²³⁶

Ο τεχνικός σύμβουλος με τις παρατηρήσεις του ή και τις πλήρεις, αυτοτελείς εκθέσεις που τυχόν υποβάλλει²³⁷ συμβάλλει αναμφίβολα στην πληρέστερη πληροφόρηση του δικαστή και στην πολύπλευρη αξιολόγηση των περίπλοκων ζητημάτων που συνήθως τίθενται. Ταυτοχρόνως, όμως, λειτουργώντας προς το συμφέρον συγκεκριμένου διαδίκου, εφόσον διαφοροποιείται από την έκθεση πραγματογνωμοσύνης, φέρνει τον δικαστή ενώπιον μιας εξαιρετικά δυσχερούς κατάστασης: της αξιολόγησης και αιτιολογημένης επιλογής μιας από τις περισσότερες επιστημονικά υποστηριζόμενες απόψεις.

235. ΓνωμΕισΑΠ 7/2008, ΠοινΧρον 2010, 61 επ.

236. Ν. Ανδρουλάκης, ό.π., σελ. 322.

237. Αν και το άρθρο 208 ΚΠΔ προβλέπει μόνο τις παρατηρήσεις του τεχνικού συμβούλου επί της πραγματογνωμοσύνης, τίποτε δεν εμποδίζει τον τεχνικό σύμβουλο να συντάξει αυτοτελή δική του γνωμοδότηση με την οποία θα αναπτύσσει συγκροτημένα τις απόψεις του. Η γνωμοδότηση αυτή αποτελεί αποδεικτικό μέσο, πέρα από τα ρητά και ενδεικτικώς αναφερόμενα στο άρθρο 178 ΚΠΔ.

ISBN: 978-960-562-406-4

15630